
Bojan Godeša

Predvojno delovanje odborov delavske enotnosti

1. Sovjetsko-nemški pakt in preobrat v delovanju komunističnih partij

Sovjetska zveza se je s podpisom pakta o nenapadanju in prijateljstvu z nacistično Nemčijo, dne 23. avgusta 1939 med drugim obvezala, da bo do sopodpisnice vodila politiko nevtralnosti. V mnogočem nepričakovan in presenetljiv preobrat v sovjetski zunanji politiki, je ideološko utemeljil tedanji sovjetski zunanji minister V. Molotov v govoru pred vrhovnim sovjetom dne 31. oktobra 1939. V govoru je Molotov označil značaj tedanje vojne kot spopad dveh enakovrednih imperialističnih koalicij.¹ S to oceno, ki je v mnogočem namigovala na analogijo s prvo svetovno vojno, je ponovno prišla v ospredje teza o vojni, ki bo oslabil imperializem, ter pospešila svetovno revolucijo. Ocena je izhajala iz podmene, da vsak imperialističen spopad odpira vrata svojemu nasprotju, revolucionarnemu izhodu, kar je pomenilo, da se ustvarjajo možnosti za spreminjanje imperialistične (osvajalne) vojne v državljansko vojno tj. ljudsko revolucijo. Iskra svetovne revolucije naj bi vzplamtela v najšibkejšem členu v verigi imperialističnih držav, katerega je po mnenju vodstva Kominterne, predstavljala nacistična Nemčija, kar kaže na površno ocenjevanje bistva fašizma oz. nacizma in ujetost v lastne teoretske (dogmatske) sheme. Tej revoluciji naj bi pomagale »ljudske množice« v Franciji, Veliki Britaniji in v takrat še nevtralnih državah, ki naj bi preprečile reakciji v svojih deželah, da pod izgovorom vojne proti Hitlerju, vodijo vojno za uničenje Nemčije. Za poglobljanje krize (vojne) so torej odgovorne zahodne »imperialistične sile in njihove social-demokratske in buržoazne sluge«. Francija in Velika Britanija, sta po tej oceni, središče svetovne reakcije, ki se opirata na reakcionarne sile drugih narodov in skušata vojno razširiti na druge, trenutno še nevtralne države.²

Spremenjenim ocenam svetovno političnih razmer, so sledile tudi nove smernice Kominterne svojim sekcijam, komunističnim partijam (KP) po svetu, ki so bile sprejete na seji Izvršnega komiteja Kominterne (IKKI) 6. novembra 1939. Dotedanji način oblikovanja Ljudske fronte (LF), utemeljen na VII. kongresu Kominterne poleti 1935, ni več ustrezal spremenjenim nalogam KP po svetu. Temeljni ton dotedanjemu nači-

¹ Abendroth Wolfgang, Socialna zgodovina evropskega delavskega gibanja, Ljubljana 1971, str. 128-129 in Spriano Paolo, Komunistično gibanje med vojno in v povojnem času: 1938-1947 v Zgodovina marksizma III. knjiga (Marksizem v obdobju III. internacionale, 2. del), str. 611-612.

² Nedog Alenka, Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji (od leta 1935 do 1941), Ljubljana 1978, str. 203-204 (povzetek), (dalje Nedog A., Ljudskofrontno gibanje...).

nu oblikovanja LF sta dajala referata na omenjenem kongresu, in sicer referat generalnega sekretarja IKKI Georgija Dimitrova »Ofenziva fašizma in naloge Kominterne za enotnost delavskega razreda proti fašizmu«³ in Palmira Togliattija, ki je govoril o odnosu komunistov do vojne v referatu z naslovom »Priprave imperialistov na novo svetovno vojno in naloge Kominterne«.⁴ Analiza fašizma v prvem delu referata Dimitrova je dejansko pomenila neposreden pogoj za novo taktiko zavezništev KP. Referat namreč uveljavi jasno razlikovanje med fašistično državno organizacijo in meščansko demokratično državno organizacijo.⁵ Na novo postavljeno delovanje KP predpostavlja, vse do sovjetsko nemškega pakta, oblikovanje LF na tak način, da predstavlja enotna fronta (EF) v kateri si komunisti prizadevajo za akcijsko enotnost delavskega razreda s pomočjo dogovorov zlasti s socialno demokracijo, jedro celotne fronte. Okrog tega jedra naj bi se zbrali kmetje in srednji sloji, z namenom, da se preobrazijo v množično gibanje, ki se usmerja v boj proti fašizmu. Stališče do meščanske demokracije je spravljivo, kajti pred alternativo: fašizem ali meščanska demokracija, je slednja za delavski razred ugodnejša. Naloga komunistov je, kot naglašja Dimitrov, boj za osnovne demokratične svoboščine. Stališče komunistov do vojne je pojasnil Togliatti v svojem referatu, kjer je zavrnil stališče, da bo vsaka vojna pospešila svetovno revolucijo. Poudaril je, da so se komunisti dolžni boriti za mir, ter se morajo v primeru napada na domovino povezovati z domoljubnimi silami, čeprav slej ko prej ostaja še vedno kot glavna naloga komunistov, obramba Sovjetske zveze.⁶

Preobrat v delovanju Kominterne, ustrežajoč oceni o imperialistični vojni, ki daje možnost nastopa revolucionarne krize, teoretično utemelji G. Dimitrov jeseni 1939 v članku »Vojne in delavski razred v kapitalističnih deželah«⁷ objavljenem v mesečnem glasilu IKKI »Komunistična internacionala«. Potrebo po spremembi taktike, je Dimitrov pojasnil s spremembo razmer in nalog delavskega razreda ter s stališčem, da sodelujejo v imperialistični vojni vodeči krogi strank, ki so prej sodelovale v LF. Temu primerno je potrebno uresničevanje enotnosti delavskega razreda in oblikovanje LF postaviti na nov način. Dimitrov pojasnjuje, da je možno uresničiti strnitev delavskega razreda, širokih množic kmetov in napredne inteligence v enotno LF od spodaj, brez in proti vodstvom strank, ki podpirajo imperialistično vojno, na podlagi boja proti imperialistični vojni in reakciji. Naloga KP, kot avantgarde delavskega razreda je v tem, da ta boj organizira in se postavi na njegovo čelo. Na kakšen način doseči LF, ki naj bo izrazito gibanje množic, LF samo od spodaj, s poudarjeno usmeritvijo na zvezo delavcev in kmetov pod neposrednim vodstvom komunistov, pa Dimitrov meni, da bo taka LF lahko uspešna le v primeru, če komunisti sami delujejo med množicami, spremljajo njihovo razpoloženje, pazljivo prisluhnejo njihovim mnenjem. Ko-

³ Glej Komunistična internacionala. Stenogrami i dokumenti kongresa. Sedmi kongres Komunističke internacionale, knjiga 11 (I. del), str. 343–393 in knjiga 12 (II. del), str. 845–866.

⁴ Isto, str. 867–922.

⁵ Dassú Marta, Enotna fronta in ljudska fronta: Sedmi kongres Kominterne v Zgodovina marksizma III. knjiga (Marksizem v obdobju III. internacionale, 2. del), Ljubljana 1988, str. 553.

⁶ Nedog A., Ljudskofrontno gibanje..., str. 26–29 (povzetek), glej pod op. 3 in op. 4.

⁷ Dimitroff G., Der Krieg und die Arbeiterklasse der kapitalistischen Länder v Die Kommunistische Internationale 1939, november, reprint Feltrinelli, Milano 1967, str. 1112–1125.

munisti morajo oblikovati gesla, nadaljuje Dimitrov, ki ustrezajo konkretni situaciji in množicam delavskega razreda, gesla, ki so jim razumljiva in sprejemljiva. Po drugi strani morajo poskrbeti za osamitev vpliva social-demokratskih vrhov in se morajo istočasno postaviti na čelo množičnega gibanja in ga voditi v smeri reševanja porajajočih se novih nalog.

Iz Kominternine ocene političnih razmer, ki so prikazane kot vsesplošna kriza kapitalizma in predpostavke, da bodo v teku imperialistične vojne dozoreli pogoji za zrušitev kapitalističnega sistema, sedaj komunisti ne delujejo več na podlagi protifašističnega boja, za katerega je značilno povezovanje z drugimi, lahko tudi meščanskimi političnimi skupinami, temveč je vse delovanje in boj KP postavljen na razredne temelje, na liniji zaostrovanja razrednih odnosov med dvema antagonističnima razredoma, kjer prihaja do povezovanja v okviru t. i. »LF od spodaj«, to je neposrednega zbiranja množic okrog KP.

2. Sindikalno delovanje KPJ in vzroki za pobudo o ustanavljanju tovarniških aktivov

Kominternina je bila zgrajena kot enotna (monolitna) organizacija svetovnega komunističnega gibanja. Članice Kominterne, KP po svetu, so predstavljale njene sekcije, ki so ji bile podrejene, kot jim je to nalagal statut Kominterne in 21 pristopnih pogojev. Tako je preobrat v delovanju Kominterne, vplival tudi na dejavnost KPJ. O spremembah nalog in delovanja je bila KPJ obveščena v »Sklepu sekretariata (IKKI) o poročilu tovariša Walterja o delu KPJ« z dne 23. septembra 1939.⁸ Pismo vsebuje, poleg splošnih smernic, tudi navodila za odpravo pomanjkljivosti in napak v dejavnosti KPJ. Med šibke točke delovanja KPJ, po mnenju sekretariata IKKI, spadajo zlasti boj proti oportunističnosti, prenizko število usposobljenih kadrov, organizacijsko stanje v nekaterih predelih Jugoslavije (Srbija, Vojvodina, Makedonija in BiH), delo KPJ na vasi in na sindikalnem področju, kjer ugotavlja sekretariat IKKI, da je delo v razrednih sindikatih zadovoljivo, medtem ko naj bi v ostalih sindikatih dejavnost bila neustrezna in je to tudi vzrok, da KPJ še ni uspelo vzpostaviti enotnosti akcije delavskega razreda.

V razpravi bo delovanje KPJ v sindikatih predstavljeno na podlagi analize partijskih dokumentov tistega časa (okrožnice, ohranjena poročila, partijski tisk...), zlasti od poletja 1940, ko je bila Francija že zasedena in se je ravnotežje sil v Evropi prevesilo v korist sil Osi. Nacistični vojaški stroj, ki je tako zavladal velikemu delu Evrope, se je sedaj začel vedno bolj usmerjati proti vzhodu, kjer je prvo oviro predstavljal Balkan. Tedanja jugoslovanska vlada Cvetković-Maček je v takih razmerah začela popuščati in je svojo politiko, ki je vsebovala tudi nekaj profašističnih elementov, začela prilagajati zahtevam Osnih držav. Poleti 1940, potem ko so predhodno že opustili politiko ljudskofrontnega povezovanja ter zopet prešli na razredno linijo, so komunisti svojo politiko še zaostriili, tako da je v »Sporočilu CK KPJ št. 3« z dne 12. julija 1940 postavljene

⁸ J. B. Tito, Zbrana dela, V. knjiga, str. 196-199 (dalje Tito, ZD...).

no geslo o strmoglavljenju vlade in vzpostavljanju »resnične ljudske vlade«. ⁹ Tudi v resoluciji sprejeti na konferenci KPS na Vinjem z julija 1940 je zapisano, da se »ustvarja možnost naglega revolucionarnega poleta in hitrega nastopa revolucionarne krize v vrsti kapitalističnih držav«. ¹⁰ Zaenkrat še niso v celoti pojasnjene okoliščine in konkretni razlogi, ki so komuniste privedli do takega ocenjevanja tedanjih razmer. Posledice pa so znane, njihova tedanja nerealna in sektaška politika jih je odtujevala od bivših ali morebitnih novih političnih zaveznikov in potiskala v osamo, kar pa komunistov v tistem času sploh ni motilo.

Ob upoštevanju, da je sindikalna politika, le del splošne politike KPJ v tej dobi, so bile v skladu z omenjenimi ocenami razmer, potrebne nove metode dela v sindikalnem gibanju, kot je omenjeno v proglasu »Delavcem in nameščencem, vsem izkoriščanim in zatiranim« objavljene v glasilu CK KPJ Proleter (številka 5-6, julij 1940). ¹¹ Prvič se v proglasu omenja izoblikovanje delavskih aktivov na podlagi enotnosti delavcev od spodaj po podjetjih, katerih naloga je vzpostaviti enotnost delavskega razreda za nov prihajajoč boj. Posebej je v proglasu opozorjeno, da se v delovanju razlikuje med vodstvi sindikatov in delavstvom, ter da je pri delu potrebno upoštevati vse sindikate. Navodilo, da se naj težišče dela v sindikatih prenese v podjetja, v oblikovanje širšega aktiva delavcev za pridobivanje delavcev ne glede na sindikalno pripadnost, je pripeljalo do sektaškega gledanja na sindikalno delo ter napačnega ocenjevanja pomena teh aktivov. V glasilu CK KPH »Srp i čekić« (številka 3/1940) je v članku »Po novi, odločnejši poti« napisano, da običajen način dela v sindikatih ne odgovarja več, zato težišče delovanja ni več na sindikatu, temveč je potrebno težišče boja prenesti na delavske aktive po podjetjih. ¹² Sektaško razumevanje delovanja delavskih aktivov v tovarnah, izrečeno v »Srp i čekiću«, ki naj nadomestijo delo v sindikatih, bi vodilo k ustvarjanju vzporednih, nujno ilegalnih organizacij, s katerimi ne bi bilo možno premostiti organizacijske ideološko-politične razcepljenosti v tedanjem sindikalnem gibanju. Tako razumevanje dejavnosti aktivov, celo nekoliko spominja na direktive o ustanavljanju t.i. revolucionarno sindikalne opozicije (RSO) v tridesetih letih, ki pa se je izkazala za neustrezno obliko delovanja KP v sindikatih in je bil učinek njihovega ustanavljanja ravno nasproten od željenega, namreč KP se je sama še bolj osamila od delavstva. Na omenjeni članek iz »Srpa i čekića« je bilo odgovorjeno v septembrski številki »Proleterja« (7-8/1940) v članku »Enotnost delavcev v sindikalnem boju«. ¹³ Iz odgovora je razvidna drugačna koncepcija in taktika sindikalnega delovanja KPJ, ter razlikovanje v vlogi in pomenu, ki naj ga imajo tovarniški aktivisti. Oblikovanje tovarniških aktivov ne pomeni odstopanja od dela v obstoječih razrednih sindikatih. V članku je poudarjeno, da se je delavski razred vselej v svoji zgodovini bojeval in se bo bojeval za svoje razredne sindikate, kot organe delavskega ekonomskega boja, dokler

⁹ Tito, ZD, V. knjiga, str. 117-121.

¹⁰ Izvori za istoriju SKJ, Peta zemaljska konferencija KPJ (19.-12. 10. 1940), Beograd 1980 (dalje Peta zemaljska konferencija KPJ), str. 274-281.

¹¹ Tito, ZD, VII. knjiga, str. 122-125.

¹² Jelić Ivan, Komunistička partija Hrvatske (1937-1945), I. del, Zagreb 1981, str. 316-317.

¹³ Tito, ZD, V. knjiga, str. 172-176.

bo obstajal kapitalistični red. Zato naj komunisti nadaljujejo z delom preko legalnih sindikatov, vendar mimo in proti volji sindikalnih vodstev, ki naj jih poskušajo osamiti od delavcev. V nadaljevanju je zabeleženo, da je za razpoloženje delavskih množic značilna splošna preusmeritev iz nerazrednih sindikatov k razrednemu sindikalnemu gibanju. Tu niso mišljeni le tisti delavci, ki so že izstopili iz nerazrednih sindikatov, temveč predvsem delavci – še vedno včlanjeni v nerazredne sindikate – ki pa z naklonjenostjo gledajo na razredno sindikalno gibanje. Gre torej za preusmeritev, nadaljuje pisec, da je velika večina delavcev spoznala, da je potrebna enotnost v ekonomskem boju delavskega razreda, ter da ta enotnost še bolj utrjuje politično zaupanje in naklonjenost teh delavcev do KP. Za organizacijsko utrjevanje tega gibanja razredne sindikalne enotnosti pa so potrebne ustrezne organizacijske oblike. To obliko predstavljajo delavski aktivni v tovarnah, ki zajemajo delavce vseh sindikatov ter tudi neorganizirane delavce. Ti aktivni pod vodstvom komunistov in prek njih povezani v enotno gibanje, je nadalje razloženo v članku, ne bodo samo žarišče ekonomskega boja, ampak tudi najpomembnejša povezava delavske avantgarde z delavskim razredom, najpomembnejši organi delavskega boja, ki bodo v prihodnosti, v bolj zaostrenih bitkah postali še pomembnejši. Na koncu še sledi pojasnitev vloge aktivov, ki torej ne nadomeščajo razrednega sindikalnega gibanja, temveč ustvarjajo zaveznike tudi med delavci drugih sindikatov in neorganiziranimi delavci.

Ocenjevanje trenutnih političnih razmer, zdi se sicer, da med drugim tudi pod vplivom nekaterih shematskih stališč izoblikovanih v Kominterni, je zahtevalo po tedanjem razumevanju komunistov, vzpostavitev enotnega sindikalnega gibanja oz. celotnega delavskega razreda pod vodstvom KP. Stvarno stanje poleti 1940, ko se začno pojavljati gesla po strmoglavljenju vlade, ni ustrezalo tem zahtevam. Že omenjena Kominternina navodila iz konca septembra 1939 opozarjajo, da je delo KP v razrednih sindikatih sicer zadovoljivo, da pa je bilo v nerazrednih sindikatih, glede vpliva komunistov v njih, napravljene še zelo malo, kar je eden izmed razlogov, da komunistom ni uspelo zagotoviti enotnosti delavcev v akciji. Tako stanje se ohranja, več ali manj, tudi še dobrega pol leta za tem opozorilom.

V času, ko se je zdelo, da se dogodki odvijajo z vso naglico, način prodiranja komunistov v nerazredne sindikate, preko zavzemanja pozicij znotraj teh sindikatov ni mogel biti primerna oblika, zato je bilo potrebno za pritegnitev delavstva iz teh sindikatov najti drugačno organizacijsko obliko, ki bi zagotavljala vpliv komunistov tudi med temi delavci. Poleg stalne nevarnosti, da bo prišlo do razpusta razrednih sindikatov, kar se je nekaj kasneje tudi zgodilo, je bil to glavni razlog za ustanavljanje delavskih aktivov po tovarnah.

3. Preimenovanje tovarniških aktivov v odbore delavske enotnosti ter njihova vloga v dejavnosti KPJ

Zelo pomemben za nadaljnji razvoj, ne samo sindikalne, temveč celotne dejavnosti KPJ je odhod inženirja Nikole Petroviča septembra 1940 v Moskvo, kjer je ustno posredoval sekretariatu IKKI nekaj vprašanj v zvezi z nadaljnjo dejavnostjo KPJ. Na seji

sekretariata IKKI, po vsej verjetnosti 6. oktobra 1940,¹⁴ so izoblikovali besedilo poznano pod imenom »Sklep sekretariata IKKI (Pieck, Manuilski, Gottwald in Togliatti) o odgovoru na nekaj vprašanj sekretariata CK KPJ tovariša Walterja predloženih ustno (preko tovariša Petrovića)«. ¹⁵ V pismu zaradi konspirativnih razlogov odsvetujejo sklic kongresa KPJ. O ustanavljanju oboroženih čet za zavarovanje demonstracij, pa meni sekretariat IKKI, da najboljšo zaščito demonstracij pomeni temeljita priprava nanje ter da naj organizirajo demonstracije le takrat, ko obstaja resničen povod zanje, na vsak način pa naj se komunisti izogibajo policijskim provokacijam. Bistvo pomembnosti odgovora sekretariata IKKI se skriva v oceni, da v Jugoslaviji še niso dani vsi pogoji, da bi zahtevo, da se odstrani vlada in ustanovi resnična delavsko-kmečka vlada, uporabili kot akcijsko geslo ter, da »se mora KPJ zelo resno upreti špekulacijam o pomoči Rdeče armade Sovjetske zveze in kaki podobni špekulaciji«. S takim ocenjevanjem so tudi drugače postavljene naloge KPJ, kjer sekretariat IKKI poudarja, da trenutne razmere zahtevajo od KPJ največjo mobilizacijo delavskih množic v boju za izboljšanje materialnega položaja delavcev, kmetov..., da je potrebno spodbujati stavkovno gibanje, ter pritegniti v organiziran boj čimveč mladine, žensk in kmetov. Ves ta boj je potrebno povezovati z bojem za mir, proti imperialistični vojni, proti kapitulantskim težnjam buržoazije...

Naloge ustrezajo, kot je nekaj kasneje ocenjeno na 5. državni konferenci KPJ »fazi zbiranja revolucionarnih sil, kjer je potrebno biti previden in ne dovoliti, da množice pridejo v situacijo, da zahtevajo orožje«, kar bi pomenilo prehitavanje dogodkov.¹⁶ S tako oceno je povezan tudi odgovor sekretariata IKKI glede ustanavljanja tovarniških aktivov, kjer je rečeno: »Poziv partije k ustanavljanju tovarniških aktivov, ki naj bi v položaju, ko grozi nevarnost prepovedi razrednih sindikatov, le-te zamenjali še pred prepovedjo, ima lahko za posledico demobilizacijo delavcev v boju za obrambo razrednih sindikatov, tako pa bi bilo vladi lažje prepovedati sindikate. Že ime »tovarniški aktiv« ni pravilno izbrano, ker ustvarja vtis o elitni skupini v podjetju in s tem ovira vključevanje vseh delavcev podjetja v skupen boj. V podjetjih je treba vse delavce mobilizirati v skupen boj za obrambo njihovih interesov, ustvarjati enotno delavsko fronto, delavci pa morajo sami voditi enotne odbore za vodstvo bojev v podjetju. Predvsem je pomembno ustvarjanje enotnosti v sindikatih in preseganje njihove razdrobljenosti na razredne, nacionalne in državne sindikate. V sindikatih in drugih množičnih organizacijah je treba vztrajno ter intenzivno osveščati in organizirati množice za boj. Če oblasti prepovedo kak sindikat, se je treba trdovratno in vztrajno bojevati za njegovo obnovo.«¹⁷

Na 5. državni konferenci KPJ v Dubravi pri Zagrebu (19.–23. oktobra 1940) je imel o sindikalnem vprašanju referat Aleksandar Ranković. Med nalogami KPJ v sindikalnem delu je v njegovem referatu še vedno postavljena zahteva po ustanavljanju

¹⁴ Tito, ZD, VI. knjiga, opomba 393.

¹⁵ Tito, ZD, VI. knjiga, str. 197–200.

¹⁶ Peta zemaljska konferencija KPJ..., str. 204–205.

¹⁷ Tito, ZD, VI. knjiga, str. 197–200.

delavskih odborov oz. sindikalnih aktivov.¹⁸ V tej točki je z Rankovičevim referatom polemiziral Edvard Kardelj, ter se zavzel, kot je bilo predhodno že pojasnilo Kominterne, za odbore delavske enotnosti, ki naj bodo čimširše zastavljeni.¹⁹ V resoluciji 5. državne konference KPJ napisani okoli 5. 11. 1940 na osnovi referatov Tita in Edvarda Kardelja, je predvideno za delo komunistov v sindikatih tudi ustanavljanje odborov delavske enotnosti, ki naj zajamejo tako delavce že organizirane v sindikatih kot tudi neorganizirane delavce.²⁰

Konec oktobra 1940 je bila v Zagrebu seja politbiroja CK KPJ, kjer je bil sprejet med drugim tudi sklep o osnovanju sindikalne komisije pri CK KPJ s predsednikom Sretenom Žujovićem.²¹ Nekaj kasneje je bila ustanovljena tudi sindikalna komisija pri CK KPS, ki so jo sestavljali Tomo Brejc, Tone Šušteršič in Ignac Tratar. Predvideno je bilo, da se sindikalne komisije osnujejo tudi pri okrožnih komitejih z namenom, da bi delovanje odborov delavske enotnosti po tovarnah in podjetjih vsklajevali preko teh komisij.²²

V noči z 29. na 30. 12. 1940 je vlada Cvetković-Maček sprejela sklep o prepovedi delovanja URSSJ. Ta ukrep ni bil ravno nepričakovan, po drugi strani je za delo v sindikatih imela KP že izoblikovan način delovanja, tako da v osnovi delovanja ni bilo potrebno bistveno spreminjati. Najpomembnejša ukrepa KP sta bila, da je vodstvo sindikalnega dela v celoti prešlo neposredno na KP oz. na sindikalne komisije pri partijskih komitejih. Ta ukrep je posledica dejstva, da prepovedani URSSJ ni šel v ilegalo in tako tudi ni imel več vodstva. Drugi ukrep, ki je povezan z ukinitvijo URSSJ je preusmeritev članov KP k delu v nerazrednih sindikatih, s podobnim ciljem, kot v sedaj prepovedanih URSSJ, tj. zavzemanje teh sindikatov od znotraj.

Za uresničevanje teh nalog, se je po daljšem času vodstvo KP odločilo za komuniciranje s svojim članstvom prek okrožnic. Da je bilo v tem času v osredju zanimanja ravno delovanje KP v sindikatih, kaže tudi vsebina prvih treh okrožnic, ki se nanašajo na konkretizacijo in način izvedbe tega delovanja. Posebej poraste, v tako nastali situaciji, pomen odborov delavske enotnosti, katerim je v okrožnicah odmerjenega večino prostora.

Dve okrožnici z zaporednima številčkama 1. in 2. je CK KPJ izdal januarja oz. marca 1941. V prvi okrožnici je poudarjeno, da se postavljajo nove naloge pred delavski razred, in se je potrebno prilagoditi novim metodam dela za mobilizacijo širokih slojev v boj za vsakdanje koristi. Ugotavlja se, da je vodstvo tega dela in ekonomskega boja prešlo v celoti na KP, zato je nujno potrebno, da se člani KP natančno seznanijo kako se bo organiziral in vodil boj. Režim se je dodobra zavedal, nadaljuje okrožnica, da v Ursovih sindikatih, kljub oviranju social-demokratskih voditeljev, nastaja jedro, ob katerem nastaja borbena enotnost v tovarnah. Po ukinitvi Ursovih sindikatov je

¹⁸ Peta zemaljska konferenca KPJ..., str. 96.

¹⁹ Isto, Predgovor str. XIV. in str. 208, Tito, ZD, VI. knjiga, opomba 343.

²⁰ Isto, str. 240.

²¹ Isto, Kronologija, str. 597.

²² Luštek Miroslav, Delavska enotnost in Osvobodilna fronta v Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1966/1-2, str. 308-309 (dalje Luštek, DE in OF...).

zato potrebno okrepiti delo za nastajanje borbene enotnosti vseh delavcev, zato je potrebno po tovarnah ustanavljati odbore delavske enotnosti. Čeprav je URSSJ prepovedan in ne bo postal ilegalen, ne morejo njegovi člani ostati povezani in morajo predstavljati jedro borbene enotnosti. Toda odbori delavske enotnosti se ne ustanavljajo le iz teh delavcev, je še posebej poudarjeno v okrožnici, temveč iz vseh delavcev ne glede na sindikalno ali politično pripadnost. Poleg tega se morajo člani KP bolj zavzeti za delovanje v nerazrednih sindikatih in se včlanjevati v te organizacije, z namenom da aktivirajo članstvo v teh sindikatih.²³

Medtem ko prva okrožnica daje splošne napotke za delovanje, je druga namenjena konkretnim organizacijskim vprašanjem z navodili na kakšen način naj se ustanavljajo odbori delavske enotnosti. Naloga partijskih organizacij je, piše v okrožnici, da v vseh industrijskih centrih osnujejo sindikalne komisije, ki pa niso samostojna telesa, temveč le pomožni organi partijskih komitejev, ki morajo posebno skrb posvetiti različnim sindikalnim vprašanjem. Posebej je razčlenjena vloga in pomen odborov delavske enotnosti, ki naj se ustanovijo v vsaki tovarni. Poudarjeno je, da ti odbori nimajo trdne, ustaljene organizacijske oblike, temveč so štab ob katerem se morajo zbirati vsi delavci v podjetju, ne glede ali so člani JSZ, NSZ ali kake druge organizacije. Samo delo odborov delavske enotnosti vodijo komunisti po navodilih partijskih organizacij. Odbori naj bodo oporišče za priprave ali izvajanje vseh delavskih akcij v podjetjih. V dejavnost odborov sodijo boj za svobodo delavskega razreda, sindikalna akcija (mezdni boji, boj za kolektivne pogodbe...). O vseh teh vprašanjih naj se odbori posvetujejo in razpravljajo z delavci.²⁴ Obe okrožnici sta bili pri članih KP, ki naj bi po tovarnah organizirali odbore delavske enotnosti, vsaj tako je posredno razvidno iz okrožnice številka 3., nastale že za časa okupacije v drugi polovici aprila 1941, v veliki meri napačno razumljeni. Pomen odborov so si organizatorji napačno razlagali, češ da so odbori delavske enotnosti nadomestilo za Ursove sindikate, ali da so po organizacijski obliki enaki sindikatom, da je njihova naloga samo ekonomske akcije, da so odbori delavske enotnosti ime za novo organizacijo.²⁵

Okrožnica številka 3, ki je pravzaprav pojasnilo k okrožnici št. 2, žal ni ohranjena v celoti. Manjka namreč druga stran oz. del 1. točke, 2. 3. (v celoti) in delno tudi četrta točka. V njej so podrobneje prikazani vzroki, ki so privedli do odločitve, da se organizirajo odbori delavske enotnosti. Obstajata namreč dve hotenji, pojasnjuje okrožnica, eno je hotenje delavcev po enotnosti, drugo je hotenje kapitalistov po razbijanju te enotnosti. Tudi pri združevanju delavcev sta dve smeri, nadaljuje okrožnica, in sicer kapitalistična, ki ustvarja sindikate na nacionalni in verski pripadnosti, ter komunistična, ki gradi enotnost delavstva na podlagi boja za njihove skupne interese. Ta enotnost se gradi ob najbolj drobnih vsakdanjih vprašanjih, od spodaj navzgor, ne da bi hkrati odpirali vsa vprašanja, ne da bi takoj segali v versko, nacionalno in politično prepričanje. Takoj ko komunisti zagotove enotnost od spodaj v akciji, začnejo z akcijo,

²³ Tito, ZD, VI. knjiga, str. 136-138.

²⁴ Tito, ZD, VI. knjiga, str. 144-148.

²⁵ Tito, ZD, VI. knjiga, str. 188-194.

ki se ji bodo social-demokratski voditelji ali uprli ali jo bodo sabotirali. S tem pride do diferenciacije med delavci, ki spoznajo razliko med razrednimi in nerazrednimi sindikati. Temu sledi, po mnenju sestavljalcev okrožnice, da se ti delavci ločijo od svojih sindikalnih voditeljev, kar pa utrjuje enotnost delavcev od spodaj, omogoča združevanje delavskega razreda in zato se morajo ti odbori imenovati odbori delavske enotnosti. Naslednjih nekaj točk iz okrožnice ni ohranjenih, temveč se nadaljuje tekst okrožnice, z nalogami, s katerimi naj se odbori delavske enotnosti ukvarjajo. Posebej je povdarjeno, da naj odbori ne izvajajo le ekonomskih akcij, ki sicer predstavljajo začetno stopnjo, ampak naj se te akcije sčasoma stopnjujejo v politične akcije. Delovanje odborov delavske enotnosti ni z ničemer omenjeno, ker se tudi boj delavskega razreda ne omejuje le z ekonomskim bojem, pojasnjuje okrožnica. Odbori delavske enotnosti naj se organizirajo na podlagi organizacijske strukture partijskih celic in sicer v vsaki tovarni posebej, v večjih tovarnah pa po oddelkih. Glede zagotovitve vodstva, zahteva okrožnica, da morajo odbore reorganizirati in voditi partijske enote, ki določijo tovariša, ki bo neposredno vodil delovanje odborov delavske enotnosti.²⁶ Drugi vir, kjer se omenjajo odbori delavske enotnosti, so letaki, ki jih je KP izdajala v tem času. Obstajata dva letaka, ki se nanašata na volitve obratnih zaupnikov, ki so bile predvidene za januar 1941, vendar do teh volitev ni prišlo. Že decembra 1940 je KP izdala letak z nazivom »Dragi prijatelji«, kjer je v skladu s tedanjim načinom delovanja KP, t. j. neposrednega zbiranja množic okrog KP (t. i. LF od spodaj), postavlja kot »glavno nalogo vsakega delavca, da bodo volitve potekale v znaku borbe za delavsko enotnost proti razbijaškemu strokovnemu sindikatom.«²⁷ Ob razpustu Ursovih sindikatov je bil izdan letak »Delavcem in nameščencem« (januar 1941), kjer se priporoča delavcem, da naj postavljajo liste delavske enotnosti in sami izvedejo volitve delavskih zaupnikov.²⁸

Poleg okrožnic in letakov se pojavljajo pozivi k ustanavljanju odborov delavske enotnosti tudi v časopisih *Ljudska pravica* (februar 1941, št. 2) in *Glas delovne mladine* (cikl. I., 1. 3. 1941),²⁹ vendar razen pozivov ne izvemo nič konkretnjšega o morebitnem delovanju odborov delavske enotnosti, ne iz letakov, ne iz časopisnih virov.

Analiza vsebine okrožnic omogoča, da spoznamo vse bistvene sestavine (način organiziranja, pomen in vloga namenjena odborom delavske enotnosti...) kako naj bi odbori delavske enotnosti delovali. V arhivskem in časopisnem gradivu tistega časa, sicer nasploh skromnem po obsegu, o dejavnosti odborov ni zaslediti nobenih zapisov, ki bi pričali o obstoju ali dejavnosti odborov delavske enotnosti. Bržkone je pomanjkanje virov tudi eden izmed razlogov za skopo obdelanost tega obdobja v znanstveni literaturi, posebej še v primerjavi z nekaterimi predhodnimi in še posebej sledečimi obdobji. Če se omejimo zgolj na literaturo, ki omenja tudi delovanje odborov delavske enotnosti v tem času, nam je zaradi omenjenih razlogov, lahko ta literatura, kot bomo videli, le delno v pomoč.

²⁶ Isto.

²⁷ Zgodovinski arhiv CK ZKS (ZA CK ZKS), fond CK KPS, škatla 4.

²⁸ Isto.

²⁹ Kresal France, *Sindikalno gibanje na Slovenskem od leta 1929 do 1941 in akcijska enotnost delavstva v Por slovenskega delavstva v delavsko enotnost*, Ljubljana 1982, str. 144-145.

Analize dotične literature se bom lotil po časovnem zaporedju, kot so zapisi nastali. V spremni besedi k ponatisu medvojnih letnikov lista Delavska enotnost je Tone Fajfar, kot eden izmed pobudnikov medvojne organizacije Delavska enotnost, ki se je tudi največ ukvarjal z raziskavami o njej, med drugim zapisal o predvojnem delovanju odborov delavske enotnosti: »V tovarnah in rudnikih so se začeli ustanavljati akcijski odbori delavske enotnosti. V duhu enotnega nastopa so bile izvedene številne tarifne akcije, delavstvo je začelo javno demonstrirati proti draginji kakor tudi proti fašizmu in nacizmu. (...) Okupatorji so takoj po zasedbi začeli uvajati pri nas svoj fašistični red in s tem v zvezi tudi svoje sindikate. Z okupacijo je bilo mahoma konec vsakršnega legalnega sindikalnega dela (...) OF je vključila v svoje vrste skoraj brez izjeme vse nekdanje organizirane delavce. V njenem okrilju je delavstvo spočetka tudi izvajalo nekatere tarifne akcije, seveda ilegalne, ki so rodile lepe uspehe. Toda borba se je vedno bolj prenašala s sindikalnega na politično področje. Znova so oživel odbori delavske enotnosti, ki so si naredili glavno nalogo vključevanja delavstva v vsenarodno borbo. Odbori delavske enotnosti so začeli z aktivno borbo, s sabotažo, z zbiranjem materialne pomoči ter z mobilizacijo v Narodno zaščito in partizanske odrede. Onemogočali so širjenje vpliva fašističnih sindikatov, razkrivali kolaboracioniste ter okupatorske priganjače ter posebno preganjali izdajalce iz delavskih vrst. Okupator, posebno na nemškem zasedbenem ozemlju, je skušal do skrajnosti izkoristiti industrijski potencial (IO OF je zaradi tega večkrat naslavljala pozive na zaposleno delavstvo z navodili za sabotažo in odhajanje v partizane. V ta namen je tudi posebej organizirala v podjetjih odbore delavske enotnosti. Ti odbori so čedalje bolj izgubljali značaj ilegalne strokovne organizacije ter so postajali politični organi osvobodilne borbe.«³⁰ Fajfar za svoje trditve ne navaja nobenih virov, torej naj bi sklepali, da gre za podatke spominskega izvora. Svoje trditve, da so ODE obstajali pred vojno v mnogih tovarnah, ter so postali zamerki organizacije OF na svojih območjih, sicer še na več mestih ponavlja tudi kasneje.³¹ Pri tem najbolj preseneča, da Fajfar, tudi sam ustvarjalec predvojne sindikalne zgodovine, kljub ne preveliki časovni odmaknjenosti (okoli 10 let), ni prav nič natančen v opisovanju odborov delavske enotnosti. Delovanje Delavske enotnosti formulira zelo splošno, brez konkretnjših krajevnih, časovnih ali celo kvantitativnih opredelitev. Iz omenjenega besedila se zdi, da nekako zamenjuje dejavnost odborov delavske enotnosti, nastalih po konferenci in ustanovitvi glavnega odbora DE (7. 11. 1942), in njihovo dejavnost pomika že na začetek okupacije. Medtem ko za Fajfarjeve trditve o razširjenosti odborov delavske enotnosti pred vojno in njihovem preoblikovanju v odbore OF, razen za revirje in delno za Ljubljano, o katerih bo še govora v nadaljevanju, ni drugih podatkov, pa lahko z gotovostjo zatrdimo, da trditve »ti odbori so čedalje bolj izgubljali značaj ilegalne strokovne organizacije ter so postajali politični organi osvobodilne borbe« ne ustreza vlogi odborov delavske enot-

³⁰ Fajfar Tone, Pripombe in pojasnila k Delavska enotnost. Ponatis prvih letnikov, ki so izhajali v letih osvobodilne vojne in ljudske revolucije, izdal Republiški svet ZSS, Ljubljana 1954, str. 144-145 (dalje Delavska enotnost, Ponatis...).

³¹ Fajfar Tone, Delavska enotnost v Sindikalno gibanje na Slovenskem, izdal IZDG ob 9. kongresu ZSS, Ljubljana 1978, str.13.

nosti, kot je bila predvidena v okrožnicah CK KPJ. Ocena, da gre za sindikalno organizacijo ne drži, kot smo na podlagi analize okrožnice že ugotovili, temveč odbori delavske enotnosti predstavljajo nekakšno množično organizacijo, katere osnovni cilj je pridobivanje oz. širjenje vpliva med delavci, pojasnjevanje komunističnih idej in pridobivanje članstva za KP. Glede na strukturo teh odborov, ki niso imeli določene organizacijske oblike in kroga delovanja, temveč je njihova osnova partijska celica, so tudi zelo vprašljive trditve o prenehanju odborov delavske enotnosti v odbore OF. Trditve o odborih delavske enotnosti kot jedrih odborov OF, si ne gre predstavljati v nekem shematskem pomenu t.j. o spreminjanju organizacij iz ene v drugo, ker se zdi povsem jasno, da so bile partijske celice, kot osnova odborov, tudi žarišča prvih odborov OF.

V razpravi Miroslava Luška »DE in OF«³² lahko preberemo: »Čeprav so bili osnovani prvi odbori šele jeseni 1940, množično pa šele tik pred aprilskim zlomom, so imeli za seboj že izkušnje, pridobljene iz akcijskih in protidraginjskih odborov. Ob okupaciji odbori delavske enotnosti niso zamrli, temveč je Partija stare odbore utrjevala in ustvarjala nove. Posebno vlogo so odigrali na Gorenjskem, Štajerskem in rudarskih revirjih. To je okupator poskušal nepoškodovan industrijski potencial razširiti in proizvodnjo preusmeriti za vojaške razmere. V odbore so vključevali nove člane narodno zavedne delavce, ki so bili proti okupatorju sovražno razpoloženi.« Vse omenjene podatke moramo sprejeti s precej zadržka, ker v tem delu razprave niso upoštevani osnovni elementi vsakega besedila z znanstvenimi težnjami, ker ni znanstveno kritičnega aparata. Avtor namreč ne navaja vira iz katerega je črpal te podatke.

Ti, v marsičem vprašljivi podatki so pravzaprav vse, kar zremo iz literature, o delovanju odborov delavske enotnosti v tej dobi v Sloveniji razen za rudarske revirje, kjer je Lojze Požun v delu »Trbovlje v NOB 1941/42«, postregel tudi z nekaj konkretnimi podatki o delovanju odborov delavske enotnosti na tem področju. Predvojni organizator delavske enotnosti v revirjih je bil Fric Keršič,³³ s kasnejšim partizanskim imenom Gal. Znani so tudi nekateri odbori, ki so delovali na dnevnem kopu Neža, ki sta ga vodila Rudi Ahac iz Planinske vasi in Oto Valenčak, na rudniški separaciji, v kateri so delovali Naglič, Zemljak, Gornik, Zupančič, na zahodnem obratu pod vodstvom ing. Vladimirja Jana, na vzhodnem obratu ter na Dobrni, ki sta ga vodila Ludvik Čop in Peregrin Burja.³⁴ Delavska enotnost v revirjih naj bi v januarju 1941 izvedla mezдно akcijo za zvišanje plač, zaradi česar se je našlo čez 30 udeležencev akcije v zaporih.³⁵ Odbori delavske enotnosti v revirjih so odigrali tudi pomembno vlogo v pridobivanju pristašev v Protiimperialistično oz. Osvobodilno fronto. Pridobivanje pristašev je namreč potekalo na obeh ravneh in sicer »od zgoraj« z dogovarjanjem z izbranimi predstavniki nekdanjih delavskih strokovnih in političnih vodstev, ter »od

³² Lušek, DE in OF..., str. 309.

³³ Požun Lojze, Trbovlje v NOB 1941/42, izdal Občinski odbor ZRB NOV Trbovlje, 1986, str. 132 (dalje Požun, Trbovlje v NOB...).

³⁴ Isto.

³⁵ Požun, Trbovlje v NOB..., str. 190.

spodaj«, med delavci po deloviščih in obratih na že obstoječi osnovi odborov in skupin delavske enotnosti.³⁶ Potek pritegovanja pristašev v vrste OF, preko odborov delavske enotnosti, opiše Lojze Požun takole: »Okrožni komite (KPS) Revirji je takoj po vojni nadaljeval z obnavljanjem in utrjevanjem delavske enotnosti, še zlasti zato, ker so lahko v njenih že obstoječih, obnovljenih in na novo ustanovljenih jedrih komunisti po vseh industrijskih in rudniških obratih, zunanjih, jamskih, celo po posadnih tretjinah še na najbolj nevpadljiv način v novih razmerah med delavstvom izpolnjevali svoje naloge. Povsod so družno z izpred vojne preverjenimi in naprednimi sindikalisti, pripadniki delavske enotnosti (...) na deloviščih previdno preizkušali sodelavce enega za drugim in jih pridobivali v svoj uporniški krog. Najbolj prizadevni zaupniki so se sčasoma razvijali v zanesljive aktiviste, ki so iskali somišljenike naprej, se združevali v manjše skupinice, običajno po dva, tri, štiri, izvrševali naloge, ki so prihajale z navodili iz prikritih virov, za katerimi pa je bilo vsekakor moč slutiti trdno in organizirano vodstvo. Čeprav ne formalno organizacijsko povezane v sedanjem smislu: predsednik – tajnik – blagajnik – članstvo, so take ilegalne združbe v obliki delavske enotnosti s svojo idejno opredelitvijo vsekakor predstavljale osnovne odbore Protiimperialistične oz. Osvobodilne fronte.«³⁷ Opis pridobivanja privržencev in sam način delovanja odborov delavske enotnosti, se zdi, še najbolj ustrezen, od vseh opisov v obstoječi literaturi, glede na navodila, ki jih je CK KPJ dal v svojih okrožnicah.

Med redkimi, ki se spominjajo podrobnosti o delovanju delavske enotnosti v tej dobi, je Janko Rudolf, ki je, kot sam pravi, bil v celici KP določen jeseni 1941 za poverjenika za delavsko enotnost. Sam meni, da se v letu 1941 v Ljubljani odbori delavske enotnosti še niso oblikovali, temveč da so delovali kot skupine s poverjeniki, ki so zbirali tudi gmotno pomoč za osvobodilno gibanje. Konec oktobra ali začetek novembra 1941 naj bi se poverjeniki delavske enotnosti za območje, ki približno ustreza sedanji občini Ljubljana–Bežigrad, zbrali na sestanku, ki sta ga vodila Franc Leskošek in Pepca Kardelj. Na sestanku naj bi prišli poverjeniki delavske enotnosti iz Tekstilne industrije Eiffler (danes Dekorativne), tapetarstvo Zakotnik, tapetarstvo Ravnikar, Tuba, Avtomontaža in EKA (danes TKG). Na sestanku je bilo govora o nalogah delavske enotnosti, poverjeniki pa so poročali o svojem delu. Janko Rudolf pravi, da do nadaljnjih sestankov ni prišlo, ker je bila v začetku decembra 1941 aretirana Pepca Kardelj.³⁸ Te sicer zanimive trditve, se ne ujemajo z izjavo Pepce Kardelj, ki jo je dala časopisu »Delavska enotnost« leta 1982. Na vprašanje kaj lahko pove o sami ustanovitvi delavske enotnosti, je Pepca Kardelj odgovorila, da je podatke o tem dobivala le posredno, preko pisem, ki jih je dobivala v zapor v Italiji.³⁹

³⁶ Požun, Trbovlje v NOB..., str. 128.

³⁷ Požun, Trbovlje v NOB..., str. 130–131.

³⁸ Rudolf Janko, »Jeseni leta 1941 sem postal poverjenik« v listu Delavska enotnost, dne 23. novembra 1987, številka 46–47, str. 58.

³⁹ Pogovor s Pepco Kardelj o gibanju za delavsko enotnost v članku »Moč delavskega razreda je v enotnosti« v listu Delavska enotnost, dne 14. oktobra 1982, številka 42.

4. Krščanski socialisti in delavska enotnost

Krščanski socialisti so dokončno odločitev za sporazum in sodelovanje s komunisti sprejeli poleti 1940 na tajnem sestanku vodilnih levo usmerjenih članov širšega vodstva Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ) in ljudi iz kroga dr. Aleša Stanovnika v Laškem.⁴⁰

Z ustanovitvijo Zveze združenih delavcev (ZZD) novembra 1935,⁴¹ ki je delovala v sklopu vsedržavnega Jugoslovanskega radniškega saveza (Jugoras), je dobila JSZ, ki je do tedaj edina organizirano delovala med krščanskim delavstvom, nevarnega tekmeča. Za ZZD se je uporabljal tudi izraz »režimski« sindikat, glede na njeno povezanost z vodstvom katoliške stranke, ki je v tistem času v okviru vsedržavne Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), predstavljala v Sloveniji vladno stranko. Z namenom, da izpodrine vpliv JSZ med krščanskim delavstvom, je bila ZZD namenjena posebna naklonjenost s strani vodstva katoliške stranke, kateremu je s svojo samosvojo politiko JSZ povzročala obilo preglavic. Zaradi tega je bila med vodstvom JSZ močno razširjena bojazen, da bo prišlo do prepovedi delovanja JSZ s strani režima.⁴² Še posebej po obtožbi na konferenci duhovnikov ljubljanske škofije marca 1940, ki je JSZ odrekla krščanski značaj in ki jo je čez mesec dni potrdil tudi ljubljanski škof Rožman, se je zdelo, da prepoved delovanja JSZ ni več daleč.

Medtem ko so se na vodstvo JSZ zgrinjali temni oblaki, kjer se je poleg grozeče zunanje nevarnosti, zdela še nevarnejša namera vodstva katoliške stranke, da izobči vodstvo JSZ iz krščanskega občestva, je med vodstvom JSZ zorela ideja, da je potrebno najti političnega zaveznika, na katerega se bodo lahko oprli v teh, za JSZ, še posebej težkih časih. Na to odločitev je v nemajhni meri vplivala pravkar omenjena mačehovska politika SLS do krščanskih socialistov. Že iz izkušnje so vedeli, da imajo socialisti zelo malo posluha za enoten nastop med delavstvom ter da imajo še posebej slabo mnenje prav o krščanskih socialistih. Po drugi strani so nekateri krščanski socialisti v svojem idejnem zorenju v tridesetih letih prišli do načelnih pogledov, ki so imeli kar presenetljivo veliko skupnih stičnih točk s pogledi komunistov.

Zaradi vseh omenjenih razlogov se je vodstvu JSZ zdelo umestno iskati oporo in zavezništvo za nadaljnje politično delovanje, prav med komunisti.⁴³

Za navezavo stikov s komunisti je bil zadolžen Tone Fajfar, ki je poleti 1940 navezal stik z Borisom Kidričem, ta pa mu je pojasnil, da je trenutno najvažnejša politična akcija prizadevanje za ustanovitev »Društva prijateljev Sovjetske zveze«. Tako oblikovan Fajfarjev stavek pa je le bolj na obziren način povedano dejstvo, da so komunisti poleti 1940 pobudo JSZ za politično sodelovanje zavrnil.

Pripravljenost komunistov za povezovanje z opozicijskimi skupinami je bila povezana s spremenjeno linijo KPJ, ki je bila sprejeta jeseni 1940 na podlagi Kominterni-

⁴⁰ Prunk Janko, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda, Ljubljana 1977, str. 198 (dalje Prunk, Pot krščanskih socialistov).

⁴¹ Mikuž Metod, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji (1917-1941), Ljubljana 1965, str. 479.

⁴² Stane Kovač meni, da bi do tega zagotovo prišlo, če ne bi vojna prehitela teh nakan (Izjava S. Kovača, Magnetofonski zapis... z dne 27. oktobra 1988, str. 13).

⁴³ Povzeto po Prunk, Pot krščanskih socialistov..., str. 196-200.

nega odgovora na vprašanja, ki jih je zastavil Tito.⁴⁴ Taka usmeritev je bila potrjena na 5. državni konferenci KPJ (19.–23. oktober 1940)⁴⁵ in je imela daljnosežne plodne rezultate, zlasti še v Sloveniji, ker je omogočila med drugim ustanovitev Protiimperialistične, kasneje preimenovane v Osvobodilno fronto.

Pomembnost te partijske konference (in predhodnega opozorila Kominterne) za nastanek Osvobodilne fronte je bila v strokovni literaturi premalo poudarjena oz. je bila celo spregledana. Menim, da je bil do sedaj prevelik poudarek na »Društvu prijateljev Sovjetske zveze« kot organskem predhodniku Osvobodilne fronte. Poleti 1940, ko začno z akcijo ustanavljanja tega društva, je med komunisti še močno prisoten duh resolucije sprejete na partijski konferenci na Vinjem, tako da so komunisti takrat še daleč od politike, ki je pripeljala do ustanovitve Osvobodilne fronte. Dejstvo je, da je šele spremenjena partijska linija sprejeta na 5. državni konferenci KPJ oktobra 1940, s svojo zahtevo po povezovanju komunistov z opozicijskimi skupinami, omogočila tesnejše politično sodelovanje KPS s krščanskimi socialisti in protirežimsko usmerjenim krilom Sokola. Upoštevač dejstvo, da so te tri skupine predstavljale jedro Osvobodilne fronte, je s 5. državno konferenco KPJ spremenjena politična linija KP, če že ne pomembnejša kot ustanovitev »Društva prijateljev Sovjetske zveze«, pa vsekakor do sedaj premalo upoštevana okoliščina pri proučevanju nastanka Osvobodilne fronte. Ker bi me podrobnejša razčlemba tega vprašanja preveč oddaljila od v naslovu zastavljene tematike, sem se zadovoljil s tem kratkim ekskurzom, ki daje nekoliko drugačne poudarke ter opozarja na do sedaj premalo upoštewane okoliščine iz še ne povsem razjasnjene zgodovine nastanka Osvobodilne fronte.

Do navezave stikov med krščanskimi socialisti in KPS je prišlo, kot se spominja Tone Fajfar »nekega jesenskega deževnega dne«, pri čemer smemo domnevati, glede na zgoraj omenjena dejstva, da se je to zgodilo po 5. državni konferenci KPJ, ki je potekala v začetku oktobra 1940. Tega natančno neugotovljivega jesenskega dne je Boris Kidrič odpeljal Toneta Marinčka in Toneta Fajfarja k Francu Leskošku, ki je takrat že živel v ilegali blizu Polja pri Ljubljani.

Pogovori so tekli o tesnejši povezavi delavcev JSZ s komunisti na terenu.⁴⁶ Domenili so se o vseh podrobnostih o skupnih akcijah po tovarnah.⁴⁷ Sklenjen je bil torej nekakšen ustni akcijski sporazum med predstavniki JSZ in KPS. Stane Kovač se spominja, da je to v praksi pomenilo, da naj bi pri volitvah obratnih zaupnikov komunisti podpirali izvolitev zaupnikov JSZ, kjer so le-ti kandidirali in obratno, da naj bi JSZ podpirala izvolitev komunističnih kandidatov. Podobno sodelovanje naj bi dosegli tudi v različnih delavskih akcijah.⁴⁸ Fajfar na več mestih trdi, da so ustanavljali po tovarnah, rudnikih in obratih odbore delavske enotnosti,⁴⁹ vendar tega nikjer podrobneje

⁴⁴ Tito, ZD, VI. knjiga, str. 197–200.

⁴⁵ Peta zemaljska konferenca KPJ..., str. 204–205.

⁴⁶ Tone Fajfar, *Odločitev* (2. izdaja), Ljubljana 1981, str. 22 (dalje Fajfar, *Odločitev...*).

⁴⁷ Fajfar Tone, »Nekaj spominov ob petletnici Osvobodilne fronte« v *Novi svet* 1946, str. 318–319 (dalje Fajfar, *Nekaj spominov...*).

⁴⁸ Izjava Staneta Kovača (magnetofonski zapis razgovora odbora medvojnega aktiva OF Ljubljana z dne 8. junija 1988) (dalje *Magnetofonski zapis...*).

⁴⁹ Fajfar, *Nekaj spominov...*, str. 318.

ne opiše. Nikjer konkretno ne navaja nobenih imen, tovarn, števila odborov, kjer naj bi le-ti nastajali, kot skupne organizacije JSZ in KPS. Po drugi strani v svojih spominih Fajfar omenja, da mu je v svojih pogovorih Boris Kidrič predlagal, da naj krščanski socialisti (KS) podprejo ustanavljanje odborov delavske enotnosti po tovarnah.⁵⁰ To pa je bistvena razlika, ker podpiranje ustanavljanja teh odborov po tovarnah s strani KS lahko štejemo kot eno izmed oblik sodelovanja utemeljenega v t.i. akcijskem sporazumu med JSZ in KPS, podobno kot so to predstavljali podpiranje pri volitvah obratnih zaupnikov, skupno nastopanje v protidraginjskih akcijah itd., to pa seveda še ne pomeni, da predstavljajo odbori kakšno skupno organizacijo. Če pustimo ob strani te iz besedne analize izvirajoče kontradiktornosti v Fajfarjevih trditvah, ter se opremo na že omenjeno analizo okrožnic CK KPJ, lahko ugotovimo, da sam način organiziranja odborov delavske enotnosti, prek strukture partijskih celic in način delovanja teh odborov, ne dopušča povezovanja med JSZ in KPS v odborih delavske enotnosti, kot posebni skupni delavski organizaciji. Zato se zdi dosti bolj verjetne trditve Staneta Kovača, ki je bil ravno tako udeleženec in soustvarjalec takratne dejavnosti JSZ, ki pa se ne spominja, da bi v tistem času organizirali skupno delavsko organizacijo z imenom »Delavska enotnost«, pač pa naj bi sodelovanje med JSZ in KPS temeljilo na skupnem nastopu in medsebojnem podpiranju v različnih akcijah.⁵¹

5. Sklep

Kominternino ocenjevanje mednarodno-političnih razmer nastalih po sovjetsko-nemškem paktu, kjer je druga svetovna vojna opredeljena kot spopad dveh enakovrednih imperialističnih blokov, pripelje do preobrata v načinu delovanja KP po svetu. Dotedanje široko, na protifašističnih temeljih zasnovano zbiranje sil v LF, sedaj zamenja zbiranje množic neposredno okrog KP. Sama pobuda za organiziranje tovarniških aktivov, kasneje preimenovanih v odbore delavske enotnosti, je bila sprejeta v povezavi z ukrepi, ki so izhajali iz ocene političnih razmer, da se bliža trenutek revolucionarne krize, ki se je kmalu izkazala za preuranjeno, ter pričakovanja, da bo vlada Cvetković-Maček prepovedala delovanje razrednih sindikalnih organizacij, kar se je zgodilo konec leta 1940. Analiza okrožnic CK KPJ pokaže, da odbori delavske enotnosti predstavljajo način delovanja KP, ki je prilagojen specifičnosti partijske organizacije, kot izrazito kadrovske stranke v ilegali ter taktiki delovanja KP v tem obdobju. V tej dobi so značilnosti taktike KP, kot smo že omenili, predvsem neposredno zbiranje sil okrog KP v enotno fronto od spodaj. To zbiranje poteka od izoliranja množic od ostalih političnih in strokovnih organizacij ter pritegovanje le-teh mimo in proti volji ostalih strank oz. organizacij. KP razvija množično gibanje in zbira sile mimo obstoječih političnih struktur, preko neposrednega navezovanja na samo KP. V času naraščajočih življenjskih stroškov, ekonomske krize in draginje, se KP ne omejuje zgolj na »čisti« politični boj, temveč v skladu z ugotovitvijo, da vsak ekonomski boj v tistem trenutku dobiva političen značaj, razširja svoje delovanje, z zavzemanjem za reševanje

⁵⁰ Fajfar, *Odločitev...*, str. 21.

⁵¹ Izjava Staneta Kovača (Magnetofonski zapis, 8. junij 1988).

vsakodnevnih vprašanj (protidraginjske, tarifne, protivojne akcije...), tudi na področju dnevno-ekonomskih vprašanj.⁵² Prilagajanje vsakodnevni potrebami ljudi, izogibajoč se revolucionarnih fraz, je za KP pomenilo način postopnega boja, političnega osveščanja, krepitve in razširjanja svojega vpliva, kar se ujema z ocenjevanjem političnih razmer po 5. državni konferenci, kjer je ugotovljeno, da trenutne razmere ustrezajo fazi zbiranja revolucionarnih sil in pripravljanju na dogodke, ki naj bi se v perspektivi zgodili. Odbori delavske enotnosti naj bi torej predstavljali vez KP z množicami in način prek katerega KP razširja svoj vpliv in pridobiva novo članstvo. Z ukinitvijo URSSJ in prenosom sindikalne dejavnosti neposredno na partijske organizacije oz. sindikalne komisije pri partijskih komitejih, pomen ustanavljanja odborov pride še jasneje do izraza. Vloga odborov delavske enotnosti je transmisijska, zato nimajo ustajljene organizacijske oblike, so neposredno vezani na organizacijsko mrežo partijske organizacije. Iz teh analiz sledi, da odbori ne predstavljajo sindikalne organizacije, temveč obliko delovanja KP podobno množičnim organizacijam vsebujoč pri tem elemente gibanja, z namenom doseči t.i. zvezo delavcev in kmetov, katere cilj je strnitev vseh sil pod neposrednim vodstvom KP. Na podlagi zbranih podatkov je pravzaprav zelo težko določiti obseg delovanja odbora delavske enotnosti in koliko so sploh v tej dobi zares obstajali. Namreč veliko je tistih dejavnikov, ki nam preprečujejo dokončno razjasnitev tega vprašanja. Medtem ko je sama pobuda za organiziranje odborov nesporna in tudi na podlagi okrožnic CK KPJ dokumentirana, pa kot smo že omenili, o konkretni dejavnosti odborov ni primarnih virov. To seveda še ne dokazuje, da odbori delavske enotnosti niso obstajali v tej dobi, posebej še zaradi njihove organizacijske strukture ter ilegalnega delovanja. Odbori nimajo stalne organizacijske oblike, kažejo se bolj v obliki gibanja, ter so vezani na partijske celice, kar je drugi dejavnik, ki onemogoča rekonstrukcijo. Po drugi strani gre tudi za relativno kratko obdobje (konec 1940–1941) v katerem naj bi delovali odbori delavske enotnosti, kar zopet zmanjšuje možnost razjasnitve problema in vpliva, da se sodobniki takratnih dogajanj prav malo spominjajo delovanja teh odborov. Splet vseh teh dejavnikov, ki vplivajo medsebojno drug na drugega (odsotnost virov ←-----→ način organiziranja odborov, kratka doba delovanja ←-----→ nezanesljivost spominov) ne dopušča dokončne ocene o aktivnosti predvojnih odborov delavske enotnosti. Po drugi plati lahko pojasnimo načelne opredelitve predvojne delavske enotnosti, na podlagi znanih dejstev. Pomembno je zlasti, da lahko zatrdimo, da predvojnih odborov ne gre razumeti v smislu neke posebne sindikalne ilegalne organizacije ali celo, da gre za neko posebno organizacijo, nastalo kot sad sporazuma med JSZ in KPS že pred vojno.

⁵² Glej Nedog Alenka, Protidraginjske akcije v Sloveniji leta 1940 v *Prispevki... 1974/1-2*, str. 137–156.

L'ACTIVITE DU COMITE DE L'UNITE OUVRIERE D'AVANT LA GUERRE

R é s u m é

L'initiative d'organiser des comités de l'unité ouvrière en été 1940 est en rapport avec la manière d'agir du Parti communiste en tant que parti des cadres clandestin, et avec sa tactique dans la période d'après le pacte soviétique-allemand. A base des données recueillies, il est très difficile d'évaluer l'importance de l'activité des comités de l'unité ouvrière et en quelle mesure ils existaient effectivement à cette époque, car il ne manque pas de facteurs qui empêchent une solution complète de cette question. Tandis que l'initiative-même d'organiser ces comités reste hors de question et même documentée par des circulaires du comité central du Parti communiste yougoslave, il n'existe pas, comme on vient de le dire, des sources premières prouvant l'activité concrète de ces comités. Naturellement, cela ne prouve pas que les comités de l'unité ouvrière n'aient point existé à cette époque, spécialement en ce qui concerne leur structure d'organisation et leur activité clandestine. Les comités n'ont pas une forme d'organisation constante, ils se manifestent plutôt en forme d'un mouvement et ils sont liés aux cellules du parti, un autre facteur rendant impossible la reconstruction. De l'autre côté, il s'agit d'une période relativement courte (de la fin de 1940 au 1941) dans laquelle les comités de l'unité ouvrière auraient agi ce qui réduit encore la possibilité d'éclaircir le problème et fait que les contemporains de cette époque se rappellent très peu de ces comités. L'ensemble de ces facteurs agissant réciproquement l'un sur l'autre (l'absence des sources ←----- la manière d'organiser les comités, la période courte de l'activité ←----- des souvenirs douteux) ne permettent point une appréciation définitive de l'activité des comités de l'unité ouvrière d'avant-guerre. De l'autre côté, on pourrait éclaircir les orientations principales de l'unité ouvrière d'avant la guerre à base des données connues. Il paraît important surtout de pouvoir affirmer qu'il ne faut pas comprendre les comités d'avant la guerre dans le sens d'une organisation de syndicat clandestine ou même comme une organisation spéciale qui serait formée comme résultat d'un accord entre L'Union socialiste Yougoslave et le parti communiste slovène déjà avant la deuxième guerre mondiale.